

4

КВІТЕНЬ

1965

Додатковий
ВИХОВАННЯ

Спостереження в природі навесні

Л. ОНИПКО,

вихователька дитячого садка № 129 м. Дніпропетровська

Весна! Чи може бути щось прекраснішого від картини оживання природи, пробудження її після тривалого зимового сну!

Наближення її відчувається дуже рано — ще тоді, коли явних ознак її нема, коли на полях лежить сніг, річки скуті льодом, а дерева, кущі стоять оголені. Ніби нічого й не змінилося навкруги, але це не так: якісь невидимі ознаки дають про себе знати — і ми говоримо, що в повітрі запахло весною.

Для мене і дітей моєї групи весна почалася давно — ще взимку. На вікні у нас розпустився справжній сад. За вікном ще лежав сніг, а ми вже відчували гіркуватий запах листочків на гілках тополі, милувалися блідими ниточками цвіту клена і береста, доторкались до клейких лусочок бруньок каштана. Діти гладили сріблясті «котики» верби, прикладали їх до щок, давали їм смішні порівняння:

- Як заячий хвостик...
- Ватяні кульки.

Аж до настання справжньої весни у нас весь час росли в ящиках посіви різних городніх культур і злаків. Я надавала дітям можливість не тільки спостерігати за ними, а й доторкнутися до них, понюхати — відчути не лише зором, а й іншими органами чуттів.

Крім того, ми спостерігали за живими істотами в куточку природи. У нас у клітці жили щиглі, з осені залишився один шпак, їжачок. Навесні ми взяли з інкубатора п'ять курчат, доглядали їх і спостерігали за ними. На ділянці дитячого садка діти часто вели спостереження за воронами і горобцями, для яких повісили кормушки, порівнювали їх за величиною, забарвленням опірнення, манерою ходити по землі.

На території дитячого садка є парники. Ми не раз ходили туди на екскурсію, бачили сходи рослин, спостерігали за пікіровою, розглядали розсаду, порівнювали лис-

точки різних квітів. Ці спостереження пов'язували з тими, які проводили за рослинами в груповій кімнаті і куточку природи.

Щодня на прогулянках проводили спостереження за погодою. Відмічали, що дні стають дедалі довші, а ночі коротші. Порівнювали: коли взимку діти приходили в дитячий садок, надворі було ще темно, а тепер — видно.

Погода навесні не стійка — під ранок заморозки, часто сипле лапятий сніг. Але вдень сонце все частіше з'являється на небі. Радіючи його появі, діти згадували вірш Г. Бойка:

Угорі хмаринка тане,
Світить сонечко весняне.
І таке воно яскраве,
Тепле, радісне, ласкаве,
Що якби були дістали —
Ми б його розцілювали!

З наближенням весни, коли сонце почало пригрівати, на деревах, що ростуть на нашій ділянці, діти помітили красиві бурульки: гілки ніби одяглися в льодяний наряд. Бурульки часто мали вигляд тієї гілочки, на якій застигли. Гілочка просвічується крізь бурульку, всередині темну, а з країв блискучу. Які красиві були ці бурульки — то ніби олень, то заєць, жираф, собачка, ялинка, діадема!..

Яскравого сонячного дня, коли з усіх бурульок на дахах без упину капав золотий дощ, я ознайомила дітей з поняттям і словом «капіж». Звернула увагу, чому образно говорять, що бурульки плачуть. Коли ж краплі, зриваючись з бурульок, падають з висоти в калюжі, тоді кажуть: «Дзвенить капіж».

Діти помітили, що з появою весняного сонця стало тепліше.

— Настала відлига, — уточнила я.

Сніг потемнішав, осів, став рихлим, весь просякнув водою. В місцях, що прогрівалися сонцем, з'явився калюжі.

Земля поступово звільнялася від

снігу, з'явилися проталини. Щоб показати їх дітям, ходила з ними на вільну ділянку за межами дитячого садка. Запитувала, чи всю її вкриває сніг, де він раніше розтанув, чому спочатку його не стало на горбочках. Пояснила, що місця, які звільнилися від снігу, називаються проталинами. Пізніше, розглядаючи картини «Граки прилетіли», «Навесні», «Приліт птахів», діти знаходили на них проталини і свідомо вживали це слово.

Спостереження в природі тісно пов'язані з трудовим вихованням. Для цього завжди знайдеться нагода. Так, коли калюж на нашій ділянці стало більше, ми взялися до роботи. Обійшли з дітьми всю ділянку і визначили, де схил, куди можна спустити воду. Почали копати канаву. Вихователі сколювали лід ломом, а діти відкидали його лопатками.

Незабаром канава довгою змієюкою обігнула всі наші будівлі і дійшла до каналізаційного люка, закритого решіткою. Одразу з усіх калюж, ніби вирвавшись на волю, по ній хлинула вода.

Діти були дуже задоволені. Закінчивши роботу, вони почали гратися біля струмка. Пускали по ньому іграшки, трісочки, крижинки, бігли за ними аж до люка.

З кожним днем все більше тануло снігу — і наш струмок розширювався. Діти говорили, що це наша річка, і навіть назву їй дали — «Дніпряночка». Вони дивувалися: стільки води збігло в люк, під землею, а куди вона поділася?

— Гаразд, покажу вам, де дівається тала вода, — і я повела дітей на екскурсію до Дніпра.

Ріка була ще скута льодом. Біля берегів виднілися глибокі і досить широкі тріщини в льоду. Посередині Дніпра, де швидка течія, вода не замерзла. Діти одразу звернули увагу на те, як обміліла ріка взимку:

— Ось тут ми влітку купалися, а тепер тут сухе дно!

Вони поцікавились, чому ріка не скрізь вкрита льодом і місцями є вільна вода, звернули увагу на те,

що вода каламутна, сіра, брудна.

Десь поблизу було чути шум падаючої води. Діти запитали, що це шумить. Ми підійшли до водостічної труби. Я сказала, що це шумить уся вода, всі ручаї і калюжі, які утворюються з снігу. «Вони під землею по трубах, канавах, колектором збігають у Дніпро — ось куди дівається тала вода».

Розповіла дітям, що коли розтане весь сніг і лід, вода почне прибувати — і ріка навіть з берегів вийде, розіллється. Тоді буде повінь. Попередне уявлення про повінь діти дістали з читання вірша М. Некрасова «Дід Мазай і зайці».

Найбільше вражає весняна стихія під час льодоходу. Коли ми прийшли до Дніпра, лід уже здувся, потемнішав, став синім. Він тріщав, ламався, крижини громадилися одна на одну і з гуркотом пливли за течією.

Дітям було весело дивитися, як рушив лід. Вони говорили, що крижини б'ються, штовхають одна одну, борються, хто сильніший. Запитували, куди пливуть крижини. Я розповідала, що вони пливуть до моря, але не встигнуть доплисти, бо по дорозі сонце розтопить їх своїм гарячим промінням.

— До побачення, крижини! До наступної зими! — кричали діти.

Нарешті, не стало ні снігу, ні льоду. Білий колір зник з лиця землі, і ми з дітьми чекали: що ж буде далі?

Сонце вже добре гріє, іноді навіть пече. Земля підсихає. Небо стає блакитним, чистим, і по ньому пливають легкі хмаринки.

Невдовзі прилетіли перші вісники весни — птахи. Ми ще не могли спостерігати їх зблизька — бачили тільки, як пташині зграї пролітають високо угорі і в повітрі лунають їх радісні крики. Під час таких спостережень я розповідала, який важкий переліт зробили птахи, відмірявши своїми крилами тисячі кілометрів. Розповіла про те, що птахи розумні, як вони знаходять дорогу, влаштовують ночівлю для відпочинку, як усі підкоряються вожакові — старому і розумному птахові. Дітей дуже

дивувала така організованість птахів. Мої розповіді вони слухали з великим інтересом, задавали багато запитань.

Перші прилітають до нас граки, шпаки, жайворонки. Масовий приліт птахів починається водночас із льодоходом. Зграями, ключами летять з півдня гуси, качки, кулики та ін. Своїми розповідями про труднощі перельоту я підготувала дітей до того, що всі вони з нетерпінням чекали птахів, хвилювалися, жаліли їх: «Бідні пташки! В дорозі стомилися, їх треба добре зустріти, нагодувати, зробити для них будиночки».

Оскільки дошкільники самі не можуть виготовити шпаківні, ми звернулися до старших товаришів — піонерів по допомогу. Шефи — піонери школи № 37 виготовили їх і урочисто вручили вихованцям дитячого садка. Ці шпаківні розвісили на найвищих деревах нашої ділянки так, щоб їх було добре видно.

З нетерпінням чекали діти, що в шпаківнях поселяться птахи: «А раптом вони їх не помітять і пролетять мимо!» Та ось, вийшовши одного разу на прогулянку, вони радісно вигукнули: «Вже прилетіли!» Після цього діти щодня спостерігали за «нашими» шпаками. Бачили, як вони носили в свій будиночок соломку, пир'я для гнізда, згодом почули писк пташенят, бачили, як дбайливі батьки носили корм для своїх потомків. Нарешті побачили маленьких пташенят.

Під час таких спостережень я підкреслювала, що не можна руйнувати пташині гнізда, що птахів треба оберігати, бо вони, наші друзі, охороняють сади, городи, ліси від шкідників. Розповіла їй про те, що різні птахи по-різному будують свої гнізда. Щоб діти на власні очі побачили це, ходила з ними на прогулянку в парк, до набережної.

Над вікнами одного будинку звисло гніздо ластівки, і я розповіла, з чого воно зроблене. На тополях у парку поселилися граки. Їх будиночки схожі на плетені кошики, що лежать на гілках. Розповіла, що в лісі птахи влаштовують гнізда в дуплах дерев, у куцах, просто на

траві. Є птахи, які селяться в крутих берегах річок, роблячи в них нори.

Діти дізналися багато нового й цікавого про птахів, навчилися розрізняти їх і піклуватися про них. Якось вони принесли мені пташеня, що випало з гнізда. Ми взяли драбину і поклали його знову в гніздо. Щоб поповнити знання дітей, читала їм оповідання про птахів, показувала діафільми «Різне пир'ячко», «Як птахи до зими готуються».

Спостерігаючи з дітьми навесні погоду, танення снігу, схід і захід сонця, вітер і т. д., не можна пропустити таке цікаве сезонне явище, як весняна гроза.

Дещо налякані і здивовані прислухалися діти до розкотів грому, жмурилися від яскравих спалахів блискавиць. З вікон дитячого садка вони дивилися грозу, дивувалися, як багато води ллється на землю, запитували, що це гримить, чому йде дощ, чому буває град, як утворюється блискавиця і т. д. Я намагалась в доступній для них формі дати правильне, атеїстичне пояснення явищ природи, на конкретних фактах доводила правдивість своїх пояснень.

З настанням тепла з'явилися комахи — мухи, павуки, метелики, жуки, мурашки та ін. Першим діти побачили сонечко. Вони з інтересом розглядали його, давали полазити у себе на долоні, співали пісеньку:

Сонечко, сонечко,
Прилети в віконечко!..

Біля коріння дерев, на корі знаходили клопів-солдатиків, які сиділи купками і, ніби виправдовуючи свою назву, нагадували полк солдатів-уланів у яскравій парадній формі. Знаючи, що муха — шкідлива й заразна комаха, діти з інтересом розглядали перших мух і запитували, чому вони шкідливі, уважно слухали мої розповіді про шкоду від цих переносників інфекційних захворювань, про заходи боротьби з ними.

Цікавою була зустріч з одним із перших метеликів — кропив'янкою.

Він сидів на землі, склавши всередину крильця, і нагадував сухий торішний листок — грівся на сонці. Я покликала дітей, щоб вони підійшли тихенько, і показала метелика. Діти не одразу помітили його на сірій землі. Я пояснила, що це він склав крильця, щоб бути непомітним: так він захищається від ворогів.

Щоб навчити дітей розрізняти деякі види метеликів, впізнавати їх за зовнішніми ознаками, я використала альбом для розфарбовування «На лузі». В ньому гарно намальовані кілька видів метеликів — бражник, мертва голівка, махаон, вовчок та ін. Крім того, в альбомі зображено бджіл, гусінь, жуків, коликів.

Ми бачили, як під час цвітіння дерев у саду бджоли сідали на квіти, щоб зібрати солодкий сік — нектар. Спочатку діти не розрізняли бджіл та ос. Але уважно розглянувши їх, відмітили, що в їх вигляді спільного і що різне. Щоб діти більше дізналися про життя бджіл, читала їм книжку «Медове містечко». В ній розповідається, яку користь приносять бджоли людині, про їх організованість, працьовитість, взаємодопомогу.

У дітей не було чіткого уявлення про черв'яків та гусінь. Копуючи навесні землю, вони знаходили черв'яків, спостерігали, як ті швидко ховалися в землю. Я розповіла, що дощовий черв'як не шкідливий, а навіть приносить користь: прокладаючи для себе ходи, він дає можливість воді й повітрю потрапляти глибше в землю. А хлопчики додавали до цього, що рибалки використовують черв'яків для наживки.

Спостерігаючи за гусеницями, діти дізналися, що вони живуть на деревах і чагарниках, що це дуже шкідливі комахи.

Весна — пора цвітіння.

Коли весною ми вперше бачимо квіти, ми радіємо їм, як давнім знайомим. Яскраві барви, витончені форми їх милують наш зір, від їх ніжного аромату віє свіжістю весняної природи. Відзначаючи свята, торжества, ми даруємо друзям кві-

ти. Проте вони — не тільки прикраса.

Як і людина, квітка має своє ім'я, свою сім'ю, батьківщину. Квіти не цвітуть всі водночас. Це допомагає нам розглянути їх, вдосталь намитуватися ними.

Щоб наблизити природу до дітей в умовах дошкільного закладу, я старалась зібрати на ділянці представників рослинності лісу, поля, лугу. Вздовж огорожі посадила цибулини пролісків. Вони добре прижилися, і кожного року голубі оченята їх квітів радують нас. Це давало нам змогу детально простежити за появою і розвитком квітів, малювати їх з природи.

Навесні наша ділянка вкривається кульбабами, жовті голівки яких нагадують маленькі сонечка. Із лугових квітів у нас ще ростуть жовтець, подорожник, грицики. Квіти, яких у нас немає в саду, я старалась купити сама, показати дітям. Потім дошкільники й самі почали все частіше приносити їх у дитячий садок.

22 квітня, в день народження В. І. Леніна, діти принесли з собою багато квітів. Ми пішли до пам'ятника Іллічу і поклали їх на гранітний п'єдестал.

Весняних квітів в місті не так вже багато, і діти майже усі їх бачили, знали їх назви: фіалка, маргаритки, тюльпани, братки, горицвіт. В середині травня в саду з'являються запашні гіацинти, струнки і ніжні нарциси, півники, витончені, ароматні лілеї. Діти приносили в дитячий садок довгі, усіяні рожевими квітами гілки мигдалю, духмяну черемху, бузок.

Цвітінням бузку завершується весна. І хоч літні квіти багатші барвами, ароматом, ці скромні перші квіти особливо дорогі нам.

З дерев першими просинаються береза й клен. У них починається рух соків — весняний плач дерев, коли з пораних гілок витікає солодкий і прозорий, мов сльоза, сік. Знаючи про цю природну властивість дерев, я вирішила скористатися нею з виховною метою.

Наші вихованці приучені берегти

рослини. Вони охороняють дерева, кущі, знаючи, що не можна ламати з них гілки, що дереву «боляче». Проте з малятами трапляється й так, що хтось з них виламає гілку для гри в конячки.

Одного разу я зібрала дітей біля зламанної гілки і сказала:

— Хіба можна ламати дерево? Адже воно живе, і йому теж боляче, хоч воно й не може про це сказати. Подивіться, дерево плаче!

Вражені діти справді побачили на кінчику гілки краплю-сльозинку. Вони притихли, довго не відходили від неї. А тим часом падала крапля, друга, третя... Важко передати, яке велике враження справило це на дітей.

Сезонне цвітіння дерев навесні починається з ліщини, вільхи, осики. Квітучими цих дерев ми не бачили, хоч і знали, які вони, бо знаходили їх у лісі під час перебування на дачі. А ось гілки верби з сережками, тополі, берези, клена розглядали наприкінці зими, коли вони стояли у нас на вікні, потім спостерігали цвітіння цих дерев на ділянці.

На території дитячого садка ростуть акація, клен, тополя, береза, каштан, берест, з чагарників — колючий лох, жасмин, бузок, жимолость, чорна смородина, аморфа. Під час щоденних прогулянок діти спостерігали, на яких деревах раніше з'являться бруньки. Помітили, що найперше вони з'явилися на клені й каштані, потім на тополі, березі, а найпізніше — на акації.

Я старалась, щоб діти не пропустили цвітіння дерев. Навіть багато хто з дорослих не помічає, як цвітуть дерева, змішують їх цвіт з бруньками, особливо коли цей цвіт малопримітний, непоказний. Насправді ж, квіти дерев, хоч і невеликі, не досить яскраві та ароматні, дуже цікаві і по-своєму красиві. Ось сережки тополі: блідо-зелені або бордові, довгі й гнучкі, мов гусениці, усіяні короткими ниточками з крапками-тичинками. А ось цвіт береста—здалеку дерево стоїть ніби в намистинках, а поблизу, коли нахилиш гілку, кожна квіточка

нагадує маленьке розкрите віяло.

Суцвіття клена висить пучками, наче китичка на шапочці дівчинки; нитки довгі, блідо-зелені з малесенькою крапкою на кінці. Дуже красиві сережки берези, з них при подихові вітру злітає пилок. Звичайно, скромному цвітові цих дерев важко змагатися в красі з білосніжними китицями ароматних квітів акації, з високими пірамідами суцвітів каштанів, що горять серед зеленого листя, мов свічки на новорічній ялинці.

Травень — місяць цвітіння садів. Ми спостерігали появу бруньок, бутонів, перших квітів на фруктових деревах, що ростуть у нас на ділянці, бачили їх в пору буйного цвітіння. Нюхали їх ароматні квіти, милувалися кожним деревом, малювали фарбами квітучі дерева.

Досить швидко діти навчилися розрізняти за цвітом і листям породи в саду. Абрикос цвіте найраніше; квіти його блідо-рожеві і білі, мають п'ять пелюсток. У них немає квітконіжок, тому сидять вони просто на гілочках. У черешні та вишні квіти білі, мають теж по п'ять пелюсток; зібрані в пучки, у них є квітконіжки. При цьому квіти черешні більші, ніж у вишні. Так само детально розглянули цвіт груші і яблуні, відмітивши, що найбільші квіти у яблуні.

Ми не обмежувалися в спостереженні за цвітінням дерев тільки ділянкою дитячого садка. Часто робили прогулянки в парки, сквери, сади. Недалеко від нас є дитячий парк, парк залізничників, вся в зелених насадженнях набережна і парк ім. Чкалова. Іздили ми й далі — в парк ім. Шевченка.

У кожному парку, сквері у дітей був куточок, де вони любили гратися, кататися на качелях і т. д. Гуляючи в парку, ми звертали особливу увагу на дерева і чагарники, яких немає у нас в дитячому садку.

Принагідно я розповідала дітям, що природа нашої Батьківщини дуже різноманітна, багата, красива. Її прославляють і оспівують художники, поети, композитори, про неї складено багато чудових пісень, не-

мало яких знають і співають діти...

Так проводилися у нас спостереження в природі з старшими дошкільниками. Підводячи підсумки цієї роботи, треба сказати, що вона проводиться протягом цілого року, послідовно й систематично. Ми пов'язуємо її з іншими видами діяльності дітей, відображаємо побачене й почуте в заняттях з малювання, ліплення, аплікації і т. д.

Під час спостережень в природі ми прагнули викликати у дітей не тільки естетичні емоції, милування нею, а й активне бажання самому, в міру своїх сил робити щось корисне, учили їх оберігати природу. Схвалювали і заохочували кожний прояв чуйності, уваги дитини до природи.

Спостереження в природі, зокрема навесні, тісно пов'язані з трудовим вихованням. Діти скопують разом з дорослими грядки, обкопують дерева, збирають обрізані на дере-

вах гілки, поливають рослини і т. д. Вони вчаться розуміти, що людина активно перетворює природу, підкоряє її собі, оберігає — і природа дає людям свої щедри дари.

Серед вихованців групи завжди знайдеться кілька закоханих в природу любителів, які хочуть знати якомога більше і запитують більше, ніж інші.

— Ким ви будете, коли виростете? — цікавлюсь у них.

— А як називають людей, які люблять рослини, тварин?

— Ботаніки, зоологи, — відповідаю я.

— Ось ми й будемо ними!

Я усміхаюсь. Будуть вони зоологами, ботаніками чи кимось іншим — не знаю. Але те, що вони любитимуть природу, цінуватимуть її красу і багатство, любитимуть свою Батьківщину — в цьому я твердо переконана.

В ГОДИНИ ДОЗВІЛЛЯ

Весна

Для старшої та підготовчої груп

Під веселу музику в зал заходять діти старшої та підготовчої груп і сідають на підготовлені заздалегідь місця.

Вихователька читає дітям вірш про весну:

Це куди подівся сніг
З гірки, біля дому?
Він струмочками побіг —
Не догнать нікому.

З ним втекла сама зима
По одній дорозі.
Снігу й льоду вже нема
І нема морозів.

Ген, струмок веде свою
Пісеньку в долині.
Гляньте, проліски в гаю
Розцвілися сині!

(М. Познанська)

Уж тает снег, бегут ручьи!
В окно повеяло весною...
Засвищут скоро соловьи
И лес оденется листвою.

Чиста небесная лазурь,
Теплей и ярче солнце стало;
Пора метелей злых и бурь
Опять надолго миновала.

(О. Плещеев)

— Порадіємо ж всі разом приходу весни, поспіваємо пісень про весну, прочитаємо вірші, пригадаємо ігри і таночки про весну та квіти!

Дитина підготовчої групи читає вірш «Пісня про весну» Якуба Коласа.

Вихователька пропонує вихованцям підготовчої групи проспівати «Веснянку».

Діти співають «Веснянку», музика А. Філіпенка.

Дитина старшої групи розповідає вірш «Травка зеленіє» О. Плещеева.

Вихователька. Послухайте, діти, які я вам зараз загадаю загадки, і відгадайте їх:

На жердині хатинка,
В ній співає пташинка.

На шесте — дворец,
Во дворце — скворец.